

UNIVERSITY OF SWAZILAND

SUPPLEMENTARY EXAMINATION PAPER – JULY 2016

B A DEGREE

TITLE OF PAPER: INTRODUCTION TO THE GRAMMAR OF A SECOND LANGUAGE (SOUTHERN SOTHO)

COURSE NUMBER: AL316/AL316 IDE

TIME ALLOWED: THREE HOURS

INSTRUCTIONS:

1. ANSWER ALL THE QUESTIONS
2. LINGUISTIC EXPRESSIONS AND FORMALISMS SHOULD BE USED WHEREVER APPROPRIATE
3. MARKS WILL BE DEDUCTED FOR UNTIDY WORK, WRONG SPELLING AND UNGRAMMATICAL SENTENCES AND EXPRESSIONS
4. ALL EXAMPLES SHOULD BE GLOSSED.

TOTAL MARKS: 100

THIS PAPER IS NOT TO BE OPENED UNTIL PERMISSION HAS BEEN GRANTED BY THE INVIGILATOR

POTSO 1

Sebentisa dihloho tse latelang ho itlalose. O ngole nomoro le polelo e le ngwe ka sehloho se le seng.

1. Lebitso
2. Moo o dulang teng.
3. Moo otswang teng.
4. Moo batali ba hao ba dulang teng.
5. Mosebetsi wa ntate.
6. Mosebetsi wa mme.
7. Mabitso a bana beno.
8. Tseo o di etsang
9. Moo o ithutang teng.
10. Tseo o ithutang tsona.
11. Thuto eo o e ratang ho feta.
12. Tseo o ratang ho e di etsa
13. Lebitso la motswalle wa hao e moholo.
14. Dipapadi tseo o ratang ho di bapala.
15. Lebitso la buka eo o e thabisitsweng ke lona.
16. Moo o reka diaparo tsa hao teng.
17. Lenanaeo leo o ratang ho le shebella ho televishine ho feta.
18. Ka hoo o fihlang yunivesithi ka teng.
19. Kerekeng eo o e kenang.
20. Jwaleng boo o bo ratang ho feta.
21. Tseo o ka di phehang.
22. Thapelo tsa hao.
23. Koloji ya ditoro tsa hao.
24. Nako ya ho tsoha.
25. Nako ya ho robala.

[25]

POTSO 2

Ngola pale e le mngwe ka seng sa dihloho tse latelang. Pale ya hao e tshwanetse ho ba le mantswe a 200-250.

- a) Ho dula Kgauteng.
- b) Moo ke batlang ho dula teng.
- c) Dikgathatso tsa balemi ba Swatsing.
- d) Ha nka fofa . . . .
- e) Ngola pale ya setshwantsho sena.

[25]

POTSO 3

Bala pale e latelang mme o arabe dipotso tsa yona.

Lefu la mma wa ka

Ha mme a hlokohala rona lelapa re ile ra kopana ra ya Ladysmith moo a neng a dula teng. Ha re le moo, re ile ra dula ka tlung, ba lelapa kaofela ha bona mmoho le baahisani le metwalle.

5 Ha motho a hlokahala setjhabeng sa rona, hangata batho bohle ba tla lapeng la hae mme ba paka motho eo ya hlokahetseng. Ntho eo ke neng ka e rata ka phutheho ena ke ya hore batho bohle ba neng ba paka ba ne ba bua ka botle boo mme wa ka a bo entseng.

Ba ne ba bua kamoo a neng a rata ho ya kerekeng ka teng mmoho le dintho tse ding tseo a neng a di etsa . Ba ile ba re o ne a thusa baahisani ba hae mme hangata o ne a rata ho bua le barwetsana ba sa leng batjha a leka ho ba hlaloesetsa dintho ha ba na le mathata. Bohle ba ne ba mo rata.

10 Jwale hobane o hlokahetse, bohle ba ne ba le teng, ba tswa ba kena ka tlung, ba ntse ba re thusa. Ha re a ka ra pheha le dija tsa bosiu hobane ho ne ho ena le batho ba bangata ba neng ba re thusa mme ba re tlišetsa le dijo.

15 Ka Labohlano re ile ra ba le tshebeletso ya sehopotso mme Moruti Godfrey o ile a tla lapeng. Ha re qala ho rapela ya ba Moruti Godfrey o bua ka mme wa ka. O ile a re: “Mofumahadi enwa o ne a le sebete. O ne a ya kerekeng leha a ne a sokodiswa ke mangwele. Empa ka letsatsi le leng, ha re tswa kerekeng, ka re ho yena: ‘O se ke wa tshwenyeha ka ho tla mona. Sebaka sena se hole. Nka tla seksheneng ya lona ho tla ba le dithapelo le lona batsofe. Kahoo o tshwanela ho bolella batsofe ba bang ba sebakeng sep o dulang ho sona hore ba phuthuhe lapeng la hae.’”

Jwale Moruti a qala ho tla lapeng, a tlišetsa batsofe dithapelo.

20 Empa ka letsatsi le leng mme wa ka o ile a ema ho fihlela Moruti a tsamaya. Ka morao ho moo, a tswa e le ho mo latela ho ya kerekeng hape. Ka mora hoba a tsamaye nako e itseng, o ile a kgathala a dula fatshe ka thoko ho tsela.

Ka mora nako e itseng, Mouruti a kgutla a tswa dibakeng tse ding ka koloi. O itse ha a mmona ka thoko ho tsela, a re ho yena, “Kgele, ke ka baka la eng o leng mona?”

25 Yena re, “Oho! nke ke ka kgona. Ke rata ho tla kerekeng hobane batho ba bina ha monate kerekeng. Ema mane lapeng la ka, rona batho ba tsofetseng ha re tsebe ho bina ha monate. Ke kahoo ke sa kgotsofaleng ha ke sa ye kerekeng. “

Moruti a re ho yena, “Ho lokile, kena ka koloing, re tsamaye.” O ne a tshwanela ho mo isa kerekeng a be a mo kgutlisetse hae hape hobane a bona tsela eo a tshwanelang ho tsamaya ka yona, e telele.

30 Sena ke seo Moruti a ileng a se bua tshebeletsong eo.

Mofumahadi e mong ya sa ntsaneng a le motjha yena o ile a re, “Oho! ha ke ne ke lwana le basadi ba bang bao e leng thaka tsa ka, kapa le monna wa ka, Nkgono o ne a nthusa.”

35 Ba bang bona ba ne ba re, “He ke ne ke tshwanela ho ya sebetsa, nkgono o ne a tla ho tla nthusa ka lapeng, a hlokomela bana mme a ba fa dijo. Kajeno re lahlehetswe. Ha re tsebe hore ke mang ya tla boela a re thusa.”

Kgele bohle ba ne ba bua hantle ka yena.

Mme ka Moqebelo re ile ra tswa kaofela ha rona ho ya lefung ho mo pata.

A. Dipotso tsa kutlwisiso

Araba dipotso tsohle. O ngole dinomoro le karabo feela.

1. Mme wa mongodi o ne a le motho ya jwang? Kgetha polelo e nngwe e sa mo hlalose seng mme o ngole hlaku ya yona. feela. (1)
  - a. Ke motho ya ratwang ke ba bangata.
  - b. Ke motho ya ratang ho ya kerekeng.
  - c. Ke motho ya kgopo.
  - d. Ke motho ya ratang ba batjha.
2. Rona re boleletswe ka mekgwa e meraro eo mme wa mongodi a neng a thusa batho. Ke e feng? (6)
3. Setjhabeng sa mongodi batho ba etsang ha motho a hlokahala? (2)
4. Lelapa la mme wa mongodi ha le a ka la pheha hobaneng? Araba ka ho sebedisa polelo e tswang paleng. (1)
5. Moruti Godfrey o ile a leka ho nolafatsaa bophelo ya mme ya mongodi jwang? (2)
6. Na mme wa mongodi o kgotsofetse ho rapela lapeng ? (1) O tjho kanjalo hobaneng? Neha lebaka le tswang paleng. (2)
7. Ho tloha nakong eo, Moruti Godfrey o ile a thusa mme wa mongodi jwang? (2)
8. Ke eng “tshebeletso ya sehopotso”? E hlalose tse ka ho sebedisa pale. (2)
9. Tshebeletso sa sehopotso e etsahetsing ka letsatsi le feng? (1) Re tseba jwang? (1)
10. Re tseba jwang hore mongodi o ne a sa dula le mme wa hae? Fumnana polelo paleng ep e re jwetsa jwalo. (1)
11. Ho pata batho ka Sesotho ho tshwana le ho pata batho ka Seswatsing? Hlalose tsa. (3)

[25]

B. Dipotso tsa puo

Araba dipotso tsohle. O ngole dinomoro le karabo feela.

1. What do the following concords refer to? Write only the number and the answer.
  - a. moo a neng a dula teng (mola wa 1)
  - b. boo mme wa ka a bo entseng (mola wa 5)
  - c. O itse ha a mmona ka thoko ho tsela (mola wa 27)
  - d. eo a tshwanelang ho tsamaya ka yona, e telele (mola wa 29)

e. Nkgono o ne a nthusa (mola wa 32)

(5)

2. Mantswe ana a tswa diketso di feng?

a. baahisani (mola wa 7)

b. tshebeletso (mola wa 12)

c. sehopotso (mola wa 12)

d. dithapelo (mola wa 16)

e. batsofe (mola wa 16)

(5)

3. Ngola lebitso leo mantswe a latelang a tswang ka lona.

a. setjhabeng (mola wa 3)

b. lapeng (mola wa 3)

c. kerekeng (mola wa 14)

d. dibakeng (mola wa 21)

e. hae (mola wa 28)

(5)

4. In Sesotho we use the following grammatical moods: indicative, subjunctive, participial, relative and potential. Say what mood is being used in the following underlined verbs and why.

a. Ha mme wa ka a hlokahala (mola wa 1)

b. motho eo ya hlokahetseng (mola wa 4)

c. ba ne ba bua kamoo (mola wa 6)

d. o se ke wa tshwenyeha ka ho tla mona (mola wa 15)

e. nke ke ka kgona ho tsamaya. (mola wa 23)

(10)

[25]